

POSTANOWIENIE

2 lipca 2024 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

Pierwszy Prezes SN Małgorzata Manowska

(przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Krzysztof Wesołowski

SSN Kamil Zaradkiewicz

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 2 lipca 2024 r. w Warszawie skargi kasacyjnej Prokuratora Okręgowego we Wrocławiu od postanowienia Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 28 kwietnia 2022 r., I ACa 1611/21, w sprawie z wniosku L.M. z udziałem E.M. i Prokuratora Okręgowego we Wrocławiu o ubezwłasnowolnienie,

odracza wydanie orzeczenia i przedstawia składowi siedmiu sędziów Sądu Najwyższego do rozstrzygnięcia następujące zagadnienie prawne:

„Czy sąd rozpoznając wniosek o ubezwłasnowolnienie jest związany zakresem tego wniosku co do rodzaju ubezwłasnowolnienia?”.

Krzysztof Wesołowski
[SOP]

Małgorzata Manowska

Kamil Zaradkiewicz

UZASADNIENIE

Postanowieniem z 4 października 2021 r. Sąd Okręgowy we Wrocławiu oddalił wniosek o ubezwłasnowolnienie całkowite E.M. Na skutek apelacji wniesionej przez wnioskodawczynię L.M. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu postanowieniem z 28 kwietnia 2022 r. zmienił postanowienie Sądu pierwszej instancji w ten sposób, że ubezwłasnowolnił częściowo uczestniczkę postępowania E.M., a w pozostałym zakresie oddalił wniosek i apelację.

Uczestniczka E.M. urodziła się [...] Jest rozwiedziona. Ze związku małżeńskiego posiada dwóch synów nad którymi opiekę sprawuje ich ojciec. Kontaktuje się z synami osobiście i telefonicznie. Ma zasądzone na synów alimenty. Zaciągnęła w przeszłości kredyty i ma zadłużenie ok. 50.000 zł. Pobiera rentę socjalną. Mieszka z rodzicami, którzy jej pomagają.

E.M. choruje na schizofrenię paranoidalną. Wielokrotnie przebywała w różnych szpitalach psychiatrycznych, K., W., W.1, gdzie była umieszczana wbrew jej woli. Ostatni pobyt w szpitalu psychiatrycznym we W.1 miał miejsce od 15.02.2020 r. do 26.06.2020 r. U uczestniczki rozpoznano schizofrenię paranoidalną. E.M. leczy się psychiatrycznie od 2019 r. Początkowo rozpoznawano u uczestniczki ostre wielopostaciowe zaburzenia psychotyczne. E.M. pozostaje pod kontrolą lekarza psychiatry i cały czas bierze systematycznie leki.

Biegłe sądowne rozpoznały u uczestniczki schizofrenię paranoidalną. Mimo stosowanego leczenia farmakologicznego u E.M. występują różne nasilone objawy wytwórcze w postaci halucynacji słuchowych, urojeniowa interpretacja rzeczywistości, jak również objawy negatywne w postaci dereizmu, autyzmu, zmniejszenia zainteresowań. Jej codzienne funkcjonowanie jest bardzo ograniczone, związane z aktualnymi przeżyciami chorobowymi. Większość czasu poświęca modlitwie, pisze litanie, jej zainteresowania praktycznie ograniczone są do religii. Z uwagi na występowanie objawów negatywnych schizofrenii żyje w świecie własnych przeżyć, jest wycofana społecznie, pełnienie przez nią ról społecznych jest ograniczone, nierealistyczne. Tylko powierzchownie orientuje się w swoich bieżących sprawach finansowych. Funkcjonuje dzięki pomocy rodziny. Jest zupełnie bezkrytyczna wobec swojego zachowania, objawów choroby. Ma ambiwalentny stosunek do leczenia. Rokowanie co do możliwości poprawy jest niepewne. Obecnie uczestniczka nie jest zdolna do samodzielnego kierowania

swoim postępowaniem i prowadzenia swoich spraw. Istnieją medyczne przesłanki do ubezwłasnowolnienia całkowitego uczestniczki. Choroba psychiczna uniemożliwia uczestniczące stawanie przed Sądem i składanie wyjaśnień. Nie jest w stanie rozumieć kierowanych do niej pism procesowych.

W tak ustalonym stanie faktycznym Sąd Okręgowy uznał, że wniosek o ubezwłasnowolnienie całkowite nie zasługiwał na uwzględnienie. Sąd pierwszej instancji wskazał, że zgodnie z art. 13 §1 k.c. dla ubezwłasnowolnienia całkowitego konieczne jest stwierdzenie istnienia choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego lub innych zaburzeń psychicznych oraz taki wpływ tych okoliczności na funkcjonowanie danej osoby, który pozwala na jednoznaczną konstatację, że nie jest możliwe kierowanie przez nią swoim postępowaniem. Sąd Okręgowy stwierdził, że w rozpoznawanej sprawie istnieje przesłanka medyczna do całkowitego ubezwłasnowolnienia uczestniczki postępowania. Zważywszy jednak, że ubezwłasnowolnienie jest środkiem nadzwyczajnym, ale fakultatywnym, Sąd ten uznał, że ubezwłasnowolnienie E.M. nie jest celowe z przyczyn społecznych. Wnioskodawczyni nie wykazała celowości ubezwłasnowolnienia uczestniczki, że uczestniczka podejmuje nieracjonalne decyzje finansowe czy inne, które zagrażałyby jej dobru. Co prawda to uczestniczka podała, że ma zobowiązanie finansowe z tytułu wcześniej zaciągniętych pożyczek, co jednak nie jest przesłanką wystarczającą by uznać, że zachodzi potrzeba jej ubezwłasnowolnienia. Interesy uczestniczki są obecnie w wystarczającym stopniu chronione, a jej sytuacja życiowa ustabilizowana. Uczestniczka jest zdolna, przy pomocy swojej rodziny do dbania o swoje sprawy, pozostaje pod opieką lekarza psychiatry, pod nadzorem rodziny przyjmuje leki. Jest zorientowana w swojej sytuacji materialnej, prawnej i rodzinnej, a przede wszystkim jest świadoma potrzeby pomocy i przyjmuje pomoc jaką oferują jej rodzice. Wnioskodawczyni może mieć obawy, że uczestniczka przerwie terapię farmakologiczną, przez co nie będzie w stanie samodzielnie zapewnić jej opieki bez wsparcia odpowiednich instytucji, jednakże przesłanką ubezwłasnowolnienia jest wyłącznie interes chorego, a nie jego otoczenia.

Podzielając ustalenia dokonane przez Sąd Okręgowy Sąd Apelacyjny dodatkowo ustalił, że w 2020 r. przeciwko E.M. wydany został nakaz zapłaty na kwotę 40 285,75 zł wraz z ustawowymi odsetkami. W związku z tym przeciwko

uczestniczce toczy się postępowanie egzekucyjne. E.M. od kilku lat mieszka z rodzicami, pozostając na ich utrzymaniu. Środki uzyskiwane ze świadczeń społecznych i pomocowych w niewielkim stopniu pokrywają jej potrzeby. Uczestniczka przekazuje wnioskodawczyni symboliczne kwoty, które ta przeznacza na opłacenie rachunków. Pomimo stałej opieki, E.M. po wyjściu ze szpitala dokonała zaboru pieniędzy z domu wnioskodawczyni, po czym uciekła. Po kilku dniach została odnaleziona w K. W przeszłości uczestniczka wykazywała zachowanie agresywne ukierunkowane na rodziców. E.M. nie jest w stanie samodzielnie załatwiać spraw urzędowych. Nie porusza się sama poza miejscem zamieszkania z uwagi na lęk jaki w związku z tym odczuwa.

W tym stanie rzeczy Sąd Apelacyjny uznał, że zostały spełnione przesłanki do częściowego ubezwłasnowolnienia E.M. określone w art. 16 k.c. Uczestniczka postępowania choruje na schizofrenię paranoidalną. Z uwagi na występowanie objawów chorobowych jej codzienne funkcjonowanie i pełnienie przez nią ról społecznych jest ograniczone. Funkcjonuje tylko dzięki pomocy rodziny. Przy zachętach ze strony wnioskodawczyni sporządza samodzielnie posiłki, pomaga w prostych czynnościach domowych. Sytuacja życiowa E.M. jest ustabilizowana i ochrona jej interesów na płaszczyznach prawnej, majątkowej czy też związanej z podejmowaniem decyzji co do kontynuacji leczenia może nastąpić przy zastosowaniu instytucji ubezwłasnowolnienia częściowego.

Sąd Apelacyjny, przytaczając poglądy doktryny i orzecznictwo, wskazał również, że wnioskodawczyni domagała się wprawdzie ubezwłasnowolnienia całkowitego uczestniczki, jednak sąd w sprawie o ubezwłasnowolnienie nie jest związany treścią wniosku co do zakresu ubezwłasnowolnienia.

Skargę kasacyjną od postanowienia Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu wniósł Prokurator Okręgowy. W skardze kasacyjnej zarzucił naruszenie przepisów postępowania, to jest art. 321 § 1 w zw. z art. 391 § 1 i art. 13 § 2 k.p.c. przez przekroczenie granic orzekania wyznaczonych treścią żądania wniosku i orzeczenie o innym niezgłoszonym przez wnioskodawcę żądaniu. Skarżący zarzucił również naruszenie art. 386 § 1 w zw. z art. 378 § 1 i art. 13 § 2 k.p.c. przez rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy poza granicami zaskarżenia i dochodzonego przez wnioskodawczynię żądania.

W konkluzji skarżący wnosił o uchylenie zaskarżonego postanowienia i przekazanie sprawy Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Rozpoznając skargę kasacyjną Sąd Najwyższy powziął poważne wątpliwości, czy sąd rozpoznając wniosek o ubezwłasnowolnienie jest związany treścią tego wniosku co do zakresu ubezwłasnowolnienia. Zagadnienie to związane jest z odpowiednim stosowaniem w postępowaniu nieprocesowym zakazu wyrokowania co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem bądź zasądzenia ponad żądanie (art. 321 §1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). W orzecznictwie słusznie przyjmuje się, że – co do zasady – zakaz wyrokowania co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem bądź zasądzenia ponad żądanie znajduje zastosowanie także w postępowaniu nieprocesowym (zob. np. uchwałę SN z 19 października 2017 r., III CZP 49/17, OSNC 2018/7-8/71 oraz postanowienia SN z 18 stycznia 2017 r., V CSK 205/16; z 20 września 2022 r., II CSKP 101/22). Dopuszczalne wyjątki dotyczą niektórych postępowań, w których sąd uprawniony jest do działania z urzędu w celu ochrony szczególnych praw osoby, której postępowanie dotyczy, np. w sprawach opiekuńczych (art. 570 i art. 577 k.p.c.), w sprawach o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu (art. 534 k.p.c., art. 541 §1 zdanie drugie k.p.c., art. 543 k.p.c.) czy też w sprawach o stwierdzenie nabycia spadku (art. 677 §1 k.p.c., art. 678 k.p.c.). W toku postępowania o ubezwłasnowolnienie ochronie podlegają szczególnie doniosłe prawa osoby, której postępowanie to dotyczy takie jak życie, zdrowie, godność. Zostało to uwypuklone w Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych sporządzonej w Nowym Jorku 13 grudnia 2006 r., ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską 25 października 2012 r. W postępowaniu o ubezwłasnowolnienie priorytetowe znaczenie ma interes i dobro osoby wobec której postępowanie to się toczy. Ubezwłasnowolnienie nie jest zatem instytucją mającą służyć jedynie, a nawet przede wszystkim bezpieczeństwu innych osób, a tym bardziej ich wygodzie (co może teoretycznie w szczególności odnosić się do sytuacji członków rodziny osoby, która ma być ubezwłasnowolniona), lecz ochronie i bezpieczeństwu samego zainteresowanego. Ma być instrumentem zapewniającym mu możliwość funkcjonowania w rodzinie i społeczeństwie przy zapewnieniu koniecznej pomocy ze strony opiekuna (kuratora). Mając to na uwadze

nie można jednak również bagatelizować istotnego znaczenia elementu publicznego, który również powinien być brany pod uwagę przy rozstrzygnięciu o ubezwłasnowolnieniu. Funkcja interesu publicznego w tym przypadku polega na zapewnieniu prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa, a także – co już podniesiono – ochronie interesów innych osób, z którymi osoba spełniająca przesłanki ubezwłasnowolnienia może dokonywać różnorodnych czynności prawne.

Zagadnienie w niniejszej sprawie wymaga rozstrzygnięcia z uwagi na to, że w przeciwieństwie do postępowań w sprawach wymienionych powyżej, wśród przepisów regulujących postępowanie w sprawach o ubezwłasnowolnienie brak jest wyraźnego przepisu szczególnego pozwalającego sądowi na orzekanie o ubezwłasnowolnieniu całkowitym lub częściowym mimo braku stosownego żądania. Wyjątek stanowi art. 559 §1 k.p.c., który stanowi, że sąd uchyli ubezwłasnowolnienie, gdy ustaną przyczyny, dla których je orzeczono; uchylenie może nastąpić także z urzędu.

Przedstawione zagadnienie prawne różnie było rozstrzygane w orzecznictwie. W orzeczeniu z 9 sierpnia 1934 r. (II C 1224/34) Sąd Najwyższy przyjął, że mimo wniosku o częściowe tylko ubezwłasnowolnienie sąd może orzec całkowite ubezwłasnowolnienie, jeżeli zachowanie się osoby, mającej być ubezwłasnowolnioną, orzeczenie takie uzasadnia. Podkreślenia jednak wymaga, że orzeczenie to zapadło na podstawie par. 25 ordynacji o ubezwłasnowolnieniu wprowadzonej rozporządzeniem cesarskim z 28 czerwca 1916 r. (Dz. U. p. austriackiego nr 207), który stanowił, że ubezwłasnowolnienie z powodu choroby umysłowej lub nieudolności umysłu orzeka się na wniosek albo z urzędu, natomiast ubezwłasnowolnienie z powodu marnotrawstwa, opilstwa lub z powodu nadużywania trucizn działających na ustrój nerwowy, tylko na wniosek. Kolejno w postanowieniu z 13 grudnia 1976 r. (I CR 441/76) Sąd Najwyższy wskazał, że w sprawie o ubezwłasnowolnienie sąd nie jest związany treścią wniosku co do żądanego zakresu ubezwłasnowolnienia. Sąd, mając na uwadze przesłanki określone w art. 13 i 16 k.c., z urzędu – w zależności od wyników postępowania – rozstrzyga o tym, czy ma być orzeczone ubezwłasnowolnienie całkowite, czy tylko częściowe. Z kolei w nowszej judykaturze Sąd Najwyższy przyjmuje, że ubezwłasnowolnienie całkowite i częściowe są – mimo pewnej bliskości – aktami

odrębnymi i niezależnymi. Wyklucza to możliwość przyjęcia w aspekcie procesowym, że w przypadku wniosku o ubezwłasnowolnienie całkowite dopuszczalne jest orzeczenie ubezwłasnowolnienia częściowego, a tym bardziej w przypadku wniosku o ubezwłasnowolnienie częściowe orzeczenie ubezwłasnowolnienia całkowitego (np. postanowienia SN z 26 stycznia 2012 r., III CSK 169/11; z 27 listopada 2018 r., I CSK 541/18).

Wątpliwości w powyższym zakresie nie rozwiewa art. 559 k.p.c. Przepis ten w § 1 stanowi, że sąd uchyli ubezwłasnowolnienie, gdy ustaną przyczyny, dla których je orzeczono; uchylenie może nastąpić także z urzędu. Z kolei zgodnie z § 2 powołanego przepisu, sąd może w razie poprawy stanu psychicznego ubezwłasnowolnionego zmienić ubezwłasnowolnienie całkowite na częściowe, a w razie pogorszenia się tego stanu - zmienić ubezwłasnowolnienie częściowe na całkowite. W myśl natomiast art. 559 § 3 k.p.c. z wnioskiem o uchylenie albo zmianę ubezwłasnowolnienia może wystąpić także ubezwłasnowolniony. W powołanym przepisie nie rozstrzygnięto, jak się wydaje, stanowczo (co byłoby pewną wskazówką dla rozstrzygnięcia przedstawionego zagadnienia prawnego) czy orzeczenie w zakresie zmiany rodzaju ubezwłasnowolnienia może nastąpić tylko na wniosek czy również z urzędu, czy też w przypadku zmiany ubezwłasnowolnienia całkowitego na częściowe na wniosek i z urzędu, a w przypadku zmiany ubezwłasnowolnienia z częściowego na całkowite – wyłącznie na wniosek. Jednolite stanowisko w tym przedmiocie nie jest prezentowane również w literaturze (por. np. A. Górski w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom III. Art. 506 – 729, red. T. Wiśniewski, WKP 2021, lex/el, komentarz do art. 545 k.p.c. i art. 559 k.p.c.).

Podkreślenia wymaga, że rozstrzygnięcie przedstawionego zagadnienia prawnego jest szczególnie istotne dla zapewnienia należytej ochrony praw osób, których ubezwłasnowolnienie dotyczy, gdyż ze szkodą dla stabilizacji sytuacji życiowej tych osób mógłby być zarówno zbyt formalizm jak i zbyt liberalne podejście do kwestii związania sądu treścią wniosku o ubezwłasnowolnienie.

Mając na uwadze przedstawione wyżej okoliczności Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁷ §1 k.p.c. postanowił jak na wstępie.

Kamil Zaradkiewicz

Małgorzata Manowska

Krzysztof Wesołowski

Na mocy art. 330 § 1 k.p.c stwierdzam
niemożność podpisania uzasadnienia
postanowienia przez sędziego
SN Kamila Zaradkiewicza
z powodu długotrwałej nieobecności
SSN Małgorzata Manowska

(M.M.)

[a!]